

## Remiss av Skärpta regler om ungdomsövervakning och straffreduktion för unga, SOU 2024:39

### Sammanfattning av yttrandet

Kriminologiska institutionen avvisar utredningens förslag. Utredningen har inte påvisat att förändringarna kommer vara till de brottsbelastade barnens eller ungas bästa. Det har heller inte påvisats, eller ens gjorts troligt, att förslagen kommer minska återfall och därmed omfattningen av framtida brottsoffer. Förslagen tillgodoser därför främst en politisk beställning som inte tar hänsyn till det samlade kunskapsläget inom samhälls- och rättsvetenskap.

### Utredningens direktiv

Utgångspunkten för utredningsdirektiven är den ökande grova brottsligheten bland barn och unga. Uppdragets övergripande mål ska vara att föreslå skärpta straffrättsliga reaktioner på barns och ungas brottslighet. Statens ansvar för brottsbekämpningen framhålls i kontrast till den kommunala socialtjänsten. Risker framhålls för att straffsystemets trovärdighet och legitimitet ifrågasätts om inte påföljderna är tillräckligt kraftiga.

I direktiven till utredningen ingår i detta delbetänkande bland annat

- att föreslå ändringar som innebär att lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år behandlas som andra myndiga vid straffmätningen,
- att föreslå ändringar som innebär att ålder ges minskad betydelse vid straffmätningen för unga lagöverträdare i åldern 15–17 år,
- att föreslå en ny påföljd – utvidgad ungdomsövervakning – som är mer ingripande och innefattar en utvidgad verktygslåda med fler kontrollmöjligheter, och
- att föreslå hur Kriminalvården kan involveras vid vård och andra åtgärder inom ramen för ungdomsvård eller ungdomstjänst, påföljder som för närvarande ges inom ramen för socialtjänstlagen.

### Kriminologiska institutionen

## Utredningens förslag

I utredningen lämnas följande förslag:

- Ungdomsreduktionen för lagöverträdare i åldrarna 18–20 år avskaffas
- Ungdomsreduktionen för lagöverträdare i åldrarna 15–17 år förändras men behålls i huvudsak
- Skärpning av påföljden ungdomsövervakning, särskilt i fall av återfall efter tidigare ungdomspåföljder
- Kriminalvården ges ökade möjligheter för kontroll av att den dömda följer de regler som gäller vid ungdomsövervakning
- En ny påföljd, utvidgad ungdomsövervakning, som verkställs genom elektronisk fotboja.

## Kriminologiska institutionens bedömning

### Ungdomsreduktionen

Då förslag senast lades fram om slopad ungdomsreduktion för åldrarna 18–20 år (SOU 2018:85), konstaterade utredaren, dåvarande Riksåklagare och nuvarande Rikspolischef Petra Lundh, att resultat från den mest aktuella hjärnforskningen, utvecklingspsykologin och kriminologin bara går att tolka som ett stöd för att behålla ett hänsynstagande till gärningspersoners låga ålder. Utredningen skrev: ”Mot denna bakgrund drar vi slutsatsen att det inte finns något empiriskt, eller erfarenhetsbaserat, stöd för skärpta påföljder för unga lagöverträdare”. Motståndet mot förslaget var därefter också så starkt bland remissinstanserna att förslaget ändrades i propositionen till att enbart gälla allvarigare brottslighet.

Föreliggande betänkande drar ingen slutsats av det stora motståndet. Frågan måste då ställas om det tillkommit några nya forskningsrön som gör att det i dag är rimligt att lägga fram det kritiserade förslaget. Någon sådan ny forskning presenteras inte. Vår bild av kunskapsläget är att slutsatsen i SOU 2018:85 kvarstår och att effektiva reformer bör bygga på empiriskt och erfarenhetsbaserat stöd.

Vi konstaterar att betänkandet nu har som enda argument att uppdraget var att ta bort straffreduktionen. Om det inte finns utrymme för att ifrågasätta detta, behövs knappast någon utredning eller ny kunskap. Det har blivit ett allvarligt problem att statens offentliga utredningar blir alltmer politiskt styrda. Sverige behöver modiga utredare som använder sin expertis att göra självständiga bedömningar (se t ex SOU 2024:53). Institutionen vill därför särskilt lyfta fram värdet av de reservationer som gjordes av sådana självständiga experter i utredningen.

### **Institutionen stödjer de särskilda yttrandena gällande straffreduktionen**

Tomas Lindgren betonar, i enlighet med forskningsläget (se tex Sivertsson m. fl. 2022), att ett viktigt skäl till att inte ta bort ungdomsreduktionen för alla ungdomar är att den grova brottsligheten enbart begås av ett mycket litet fåtal individer. Om utredningen hade gått in i kriminalstatistiken hade den exempelvis kunna poängtera att de allra flesta som kommer att påverkas av minskad hänsyn till ålder är unga som begått andra brott än de som utredningens direktiv och den kriminalpolitiska debatten tagit sikte på.

År 2023 var det exempelvis närmare 10 000 tonåringar (15–17 år), och ytterligare dryga 10 000 unga myndiga (18–20 år), som lagfördes för brott. Omkring hundra (100) av dessa tjugotusen ungdomar lagfördes för försök till eller fullbordat dödligt våld. Resterande 19 900 unga lagfördes sålunda för andra brott. Omkring 75 procent handlar om lagföringar som gäller brott av mindre allvarlig karaktär som tillgreppsbrott, trafikbrott och narkotikabrott. Bland de unga myndiga utgör enbart narkotikabrotten hälften av lagföringarna.

Generellt gäller också att brottsligheten, och också våldsbrottsligheten, minskar bland barn och unga i Sverige (se t. ex. Estrada 2022). Lindgren påpekar vidare helt riktigt, givet det vi vet från kriminologisk forskning (se t. ex. Tham 2022), ”att de allra flesta barn som begått brott inte fortsätter att begå nya brott”. I en aktuell kunskapsöversikt av nordisk forskning om effekter av straff (Alm 2024) är det tydligt att barn och unga påverkas negativt av inlåsning. Vi delar därför också Lindgrens slutsats gällande straffreduktionen ”att förslaget skulle innebära negativa konsekvenser för de påverkade barnens utveckling och riskera skapa en ökning i barnbrottslighet/.../ nuvarande förslag är mer kraftfullt än direktivet kräver.”

I ett ytterligare särskilt yttrande framför straffrättsexperten Axel Holmgren reservationer mot skärpningen av straff för barn och unga. Holmgren skiljer förtjänstfullt på brottspreventiva och normativa skäl till straffrättsliga reformer. Vi väljer att citera Holmgren utförligt då han tydligt och koncist sammanfattar forskningens ståndpunkt i frågan om strängare straff mot barn och unga kommer förebygga brott. ”Att man i allmänhet inte kan vänta sig minskad brottslighet av strängare straff framgår av ett mer eller mindre obesträtt forskningsläge, som även har konstaterats i flera statliga utredningar (se t.ex. SOU 2008:85, s. 255 ff. och SOU 2014:18, s. 136). I synnerhet när det gäller unga lagöverträdare finns därutöver visst forskningsmässigt stöd för att ökad repression – framför allt i form av frihetsberövande påföljder – kan ha en direkt kontraproduktiv effekt, i det avseendet att den ökar risken för återfall i brott (se bl.a. SOU 2018:85 s. 207 f. och 261).”

Som normativa skäl för att skärpa straffen för unga lagöverträdare kan möjligen också nämnas risken för att straffsystemets trovärdighet och legitimitet ifrågasätts om inte straffen skärps. Utredningen ger inte några belägg för denna risk. Generellt kan dock

sågas att tilltron till både polisen domstolarna har ökat sedan sekelskiftet enligt de mätningar som årlige utförs vid Göteborgs universitet (SOM).

När det gäller de normativa skälen till hårdare straff gäller att straffvärdet för en handling bygger på skada eller fara men också på skuld. Det är välkänt från forskning från olika discipliner (se t ex sammanställning i SOU 2018:85) att barn och unga ända upp i 20-årsåldern har sämre impuls kontroll, har svårare att överblicka konsekvenser av sina handlingar och i större utsträckning utsätter både sig själva och andra för risker. Allt detta är förhållanden som i såväl svensk som andra kunskapsbaserade rättsordningar anses som legitima skäl att reducera straffvärdet för unga jämfört med vuxna. Institutionen kan bara instämma i dessa normativa skäl för att behålla ungdomsreduktionen.

I det tredje särskilda yttrandet kritiserar Magdalena Wikstrand Danelius betänkandets förbiseende av tillgänglig forskning kring centrala aspekter av ungas brott och konsekvenser av straff. Vi saknar precis som Wikstrand Danelius en bedömning av tillgänglig kunskap kring förhållanden om "hur barns och ungas brottlighet i dag ser ut, exempelvis i fråga om åldrar, brottstyper, sammanhang och påföljder, /.../ samt vilka resultat som ändringar kan förväntas leda till./.../ Betänkandet inkluderar inte heller några mer utförliga redogörelser för eller resonemang kring forskning när det gäller konsekvenser för barn i det straffrättsliga systemet, till exempel i fråga om vad (strängare) straffrättsliga påföljder kan betyda för ett barns utveckling eller risken för återfall och eventuella skillnader beroende på sammanhang." Hon identifierar därmed samma anmärkningsvärda brist på kunskapsförankring som institutionen ser i denna utredning.

### **Skärpning av påföljden ungdomsövervakning**

Vad gäller effekter av skärpta straff för unga lagöverträdare redogör inte utredningen för forskningens ståndpunkt. Att hänvisa till att ett straffrättsligt ingripande kan ha en positiv effekt för en enskild ung lagöverträdare är en retorik som inte är värdig en statlig utredning. Forskningen pekar som redan påpekats ovan tydligt på negativa effekter för fortsatt brottslighet.

### **Utvidgad ungdomsövervakning och Kriminalvårdens ökade kontroll**

Det följer av vad som ovan sagts om skärpta straff för unga lagöverträdare att påföljden utvidgad ungdomsövervakning knappast lär minska brottligheten eller risken för återfall. I påföljden ska det dessutom ingå två månaders anstaltsvistelse för verkställighetsplanering. Att låsa in ungdomar på institution för att planera den utvidgade ungdomsövervakningen framstår både som resursslöseri och som riskfyllt då forskningen tydligt pekar på att inlåsning av unga ökar återfallen (Alm 2024).

Utvidgad ungdomsövervakning ska efter inläsningen verkställas med elektronisk fotboja. Detta innebär fängelse för vuxna, där frihetsstraffet efter bedömning från Kriminalvården kan verkställas aningen i anstalt eller i frihet med fotboja. Utredningen betonar starkt vikten av ett barnperspektiv och att hänsyn tas till olika europeiska och internationella konventioner som rör barn. Det kan knappast anses förenligt med dessa konventioner att barn nu i betydligt större utsträckning ska kunna dömas till frihetsstraff.

För både ungdomsövervakning och utvidgad ungdomsövervakning ska Kriminalvården enligt betänkandet spela en betydligt utvidgad kontrollerande funktion. Om detta i praktiken kommer att kunna ske kan ifrågasättas. Kriminalvården framhåller det ansträngda personalläget: ”Antalet personalavgångar ökade dock samtidigt som antalet intagna ökade kraftigt. Det försämrade förutsättningarna för att kunna genomföra det dagliga uppdraget med en tillräcklig kvalitet” (Kriminalvårdens årsredovisning 2023, s. 85). Personalen kommer att vara mer än upptagen för att möta de behov som uppkommer av skärpt lagstiftning som leder till fler i fängelse.

## Slutsats

Kriminologiska institutionen avvisar utredningens förslag. Utredningen har inte påvisat att förändringarna kommer vara till de brottsbelastade ungas bästa. Det har heller inte påvisats att förslagen kommer minska återfall och därmed omfattningen av framtida brottsoffer.

Remissen har författats av professor Felipe Estrada och professor emeritus Henrik Tham och godkänts av Kriminologiska institutionens styrelse 2024-11-07.

## Litteratur

Alm, S. (2024). Konsekvenser av fängelsestraff i Norden.

Estrada, F., Flyghed, J., & Nilsson, A. (2022). Den svenska ungdomsbrottsligheten. Studentlitteratur AB.

Kriminalvårdens årsredovisning 2023,  
<https://www.kriminalvarden.se/globalassets/publikationer/ekonomi/kriminalvardens-arsredovisning-2023.pdf>

Sivertsson, F., Nilsson, A., & Estrada, F. (2022). Färre men värre? En kohortanalys av lagförd våldsbrottslighet bland unga män födda 1985–1999. I Rostami, A., & Sarnecki, J. (2022). Det svenska tillståndet: En antologi om brottsutvecklingen i Sverige. Studentlitteratur AB.

SOM, Svenska trender 1986–2023. [Svenska trender nu publicerad | Göteborgs universitet \(gu.se\)](https://www.gu.se/som)

SOU 2018:85. Slopad straffrabatt för unga myndiga. Statens offentliga utredningar.

SOU 2023:62. Vi kan bättre! Kunskapsbaserad narkotikapolitik med liv och hälsa i fokus. Statens offentliga utredningar.

SOU 2024:53. Stöd till invandrares utvandring. Statens offentliga utredningar.

Tham, H. (2022): Tidiga ingripanden och individinsatser som kriminalpolitisk strategi. I Estrada, F., Flyghed, J., & Nilsson, A. (2022). Den svenska ungdomsbrottsligheten. Studentlitteratur AB.